

लॉकडाउनमुळे नगरपालिका शाळांमध्ये विद्यार्थी व शिक्षक यांना ऑनलाईन शिक्षणामध्ये येणा—या
अडचणींचा अभ्यास

अनिता कुमार धायगुडे, Ph. D.

अध्यापक महाविद्यालय, वडगाव मावळ anitakdhaigude@gmail.com

Paper Received On: 25 JULY 2021

Peer Reviewed On: 31 JULY 2021

Published On: 1 AUGUST 2021

Abstract

२२ मार्च २०२० पासून संपूर्ण भारतात लॉकडाऊन करण्यात आले. याचे कारण कोरोना संसर्ग रोखणे हा त्यापाठीमागे उद्देश होता. चिन येथील वुहान या प्रांतापासून फैलावलेला हा विषाणू, याने संपूर्ण जगाला लॉकडाऊन करण्यास भाग पाडले. या विषाणूचा संसर्ग एवढा झपाट्याने वाढला की संपूर्ण जगात लाखो लोक मृत्युमुखी पडले. लाखो लोकांना याचा संसर्ग झाला. कोणत्याही प्रकारचे उपचार प्रणाली उपलब्ध नसल्याने लोकांमध्ये याबाबत भितीचे वातावरण आहे. संपूर्ण जगभरातील शाळा महाविद्यालये बंद ठेवण्यात आल्या. अजूनही परिस्थिती फारसी बरी नाही, त्यामुळे शाळा, महाविद्यालय मध्ये आपल्या पाल्याला पाठवण्यास पालक तयार नाहीत. इंग्रजी माध्यमाच्या व काही मराठी माध्यमांच्या शाळांमध्ये काही प्रमाणात ऑनलाईन शिक्षण सुरू झाले. परंतु ते पुरेसे नाही, व सर्वांनाच शक्य नाही. या शिक्षणासाठी स्मार्ट फोन व इंटरनेटची आवश्यकता असते. सर्वच पालकांकडे हे मोबाइल व इंटरनेटची सुविधा नसते. आज मराठी माध्यमाच्या शाळांची अवस्था अतिशय बिकट झाली आहे. नगरपालिका शाळांमध्ये जे विद्यार्थी शिकत असतात त्यांच्या पालकांचे उत्पन्न कमी असल्याने ते आपल्या पाल्यांना महागड्या इंग्रजी माध्यमाच्या शाळांमध्ये शिकवू शकत नाही. लॉकडाऊन मध्ये तर अनेक लहान मोठे व्यवसाय हे बंद पडल्याने रोजगाराचा प्रश्न निर्माण झाला. एकतर रोजगाराचा प्रश्न आणि अशात मुलांना शिक्षणासाठी महागडे फोन व इंटरनेटची सुविधा देणे पालकांना शक्य नव्हते. याचा विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणावर काय परिणाम झाला हे जाणून घेणे गरजेचे वाटले. तसेच ऑफलाईन शिक्षणातून अचानक ऑनलाईन शिक्षण ही संकल्पना प्रत्यक्षात आणताना शिक्षकांसमोर अनेक आव्हाने उभी रहायली असणार, अडचणी आल्या. त्यावर शिक्षकांनी कशी मात केली हे जाणून घेणे गरजेचे वाटले.

शोध संज्ञा :- नगरपालिका शाळा, ऑनलाईन शिक्षण

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना :- २१ मार्च २०२० ला भारतामध्ये लॉकडाऊन झाले. कोरोना महामारीने सर्व जग जिथल्या तिथे थांबले. कामधंदा उदयोगाबरोबरच शाळा महाविद्यालय बंद झाली. त्यावर्षीच्या सर्व परीक्षा रद्द करून विद्यार्थ्यांना पुढील वर्गात प्रमोट केले गेले. परंतु जसजसे दिवस जावू लागले तसतसे शिक्षणाची समस्या गंभीर होत चालली. विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक वर्ष वाया जाणार की काय असे वाटत असतानाच ऑनलाईन शिक्षणाचा पर्याय सर्वांनी स्विकारला. ज्या शाळांना शक्य होते

त्यांनी वेगवेगळे ऑनलाईन शिक्षणासाठी Google Meet , Zoom Platform अशा वेगवेगळ्या माध्यमांचा वापर करून शिक्षण सुरू केले. ज्या पालकांना शक्य होते त्यांनी आपल्या पाल्याला ही सुविधा उपलब्ध करून दिली. शहरामध्ये या सुविधा सहजासहजी उपलब्ध होत्या. परंतु ग्रामिण भागामध्ये इंटरनेट सुविधा किंवा नेटवर्क यांचा प्रश्न होता. जे पालक गरीब किंवा ज्यांचे पोट हातावर आहे अशा पालकांपुढे या सर्व गोष्टी पुरवणे म्हणजे एक मोठे आव्हानच होते. मुलांचे पोट भरायचे का ? मुलांना शिक्षणाची संधी उपलब्ध करून द्यायची हा प्रश्न होता. अशावेळी शाळेतील शिक्षकांसमोर ही विद्यार्थ्यांना कसे शिकवायचे हा प्रश्न होता. विद्यार्थ्यांना जर ऑनलाईन शिक्षण घेता येत नाहीत तर त्यांच्या शैक्षणिक गरजा कशा पूर्ण करायच्या ? यावर शिक्षकांना काय समस्या आल्या ? त्या त्यांनी कशा सोडवल्या ? हे जाणून घेण्यासाठी वरील विषयाची निवड करण्यात आली.

संशोधनाचे महत्त्व :- आजचा विद्यार्थी हा उदयाचा नागरिक आहे. देशासाठी सुजाण, जागरूक नागरिक तयार करण्याची जबाबदारी ही शाळांची मानली जाते. शिक्षण हे माध्यम आहे की ज्यातून विद्यार्थ्यांचे व्यक्तिमत्त्वाची जडणघडण होत असते. विद्यार्थी शिक्षण घेण्यासाठी शाळेत जाणे आवश्यक आहे. या लॉकडाउन मुळे शाळांचा ब्रद झाल्या. अशावेळी विद्यार्थ्यांना ज्ञानार्जन कसे करायचे हा प्रश्न निर्माण झाला. त्यातही जे पालक गरीब आहेत , ज्यांच्या घरात एकापेक्षा जास्त मुले आहेत त्यांना शिक्षण घेताना अनेक अडचणींचा सामना करावा लागत आहे. तसेच नविन तंत्रज्ञान शिक्षकांनी कसक काय आत्मसात केले ? या परिस्थितीला शिक्षक कसे सामोरे गेले हे जाणून घेणे महत्त्वाचे आहे.

संशोधनाचे शीर्षक :- लॉकडाउनमुळे नगरपालिका शाळांमध्ये विद्यार्थी व शिक्षक यांना ऑनलाईन शिक्षणामध्ये येणा—या अडचणींचा अभ्यास

कार्यात्मक व्याख्या :-

१. लॉकडाउन :- कोविड—१९ मुळे उदृभवलेल्या परिस्थितीमुळे केंद्र वा राज्य सरकारने हा संसर्ग टाळण्यासाठी सर्व सरकारी व खाजगी कार्यालये, उदयोगधंदे, शाळा महाविद्यालय , धार्मिक, सामाजिक कार्यक्रम असे सर्व व्यवहार बंद ठेवण्यासाठी घातलेले निर्बंध .
२. ऑनलाईन शिक्षण: तंत्रज्ञानाचा वापर करून घेतलेले शिक्षण
३. नगरपालिका शाळा :- उपनगरातील स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या अधिकारातील शाळा.

संशोधनाची उद्दिष्टे :-

१. नगरपालिका शाळेतील विद्यार्थ्यांना ऑनलाईन शिक्षण घेताना येणा—या समस्यांचा शोध घेणे.
२. नगरपालिका शाळेतील शिक्षकांना ऑनलाईन शिक्षण देताना येणा—या समस्यांचा शोध घेणे.

३. नगरपालिका शाळेतील विद्यार्थ्यांना व शिक्षकांना येणा—या समस्यांचे वर्गीकरण करणे.
४. नगरपालिका शाळेतील शिक्षकांना ऑनलाईन शिक्षण देताना येणा—या अडचणीवर उपाययोजना सुचवणे

संशोधन गृहितके:—

१. नगरपालिकेमधील शाळेत शिकणा—या विद्यार्थ्यांच्या पालकांची आर्थिक स्थिती बेताची असते.
२. नगरपालिकेमधील शाळेत शिकणा—या विद्यार्थ्यांकडे ऑनलाईन शिक्षणासाठी साधन सुविधा नसतात.
३. नगरपालिकेमधील शाळेत शिकवणारे शिक्षक ऑनलाईन शिक्षणासाठी उत्सुक नसतात.

संशोधन प्रश्न:—

१. नगरपालिकेमधील शाळेत शिकणा—या विद्यार्थ्यांकडे ऑनलाईन शिक्षणासाठी साधन सुविधा नसल्याने ते शिक्षणापासून वंचित रहात आहेत का?.
२. नगरपालिकेमधील शाळेत शिकवणारे शिक्षक ऑनलाईन शिक्षणासाठी उत्सुक नसतात का ?

संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा :—

प्रस्तुत संशोधन हे सर्व ऑनलाईन शिक्षण घेणा—या विद्यार्थ्यांसाठी उपयुक्त आहे.

प्रस्तुत संशोधन हे नगरपालिका शाळामध्ये शिकणा—या विद्यार्थ्यांसाठी उपयुक्त आहे.

प्रस्तुत संशोधन हे नगरपालिका शाळेत नोकरी करणा—या शिक्षकांसाठी उपयुक्त आहे.

मर्यादा:—

प्रस्तुत संशोधन हे लोनावळा नगरपालिकेच्या शाळांपुरते मर्यादित आहे.

प्रस्तुत संशोधन हे लोनावळा नगरपालिका हद्दीतील १० शाळांपुरते मर्यादित आहे.

प्रस्तुत संशोधन हे लोनावळा नगरपालिका हद्दीतील १० शाळांमधील शिक्षक व विद्यार्थ्यांपुरते मर्यादित आहे.

प्रस्तुत संशोधन हे कोविड.१९ काळातील ऑनलाईन शिक्षणापुरते मर्यादित आहे.

परिमर्यादा:—

प्रस्तुत संशोधन हे लोनावळा नगरपालिका हद्दीतील १० शाळांतील २० शिक्षक व २० पालक यांच्यापुरतेच मर्यादित आहे.

प्रस्तुत संशोधन हे सन २०२१ पुरतेच मर्यादित आहे.

सैद्धांतिक पार्श्वभूमी :—

या कोरोनाच्या महामारीच्या काळात सर्व लॉकडाऊन झाले होते. ३ महिन्यांमध्ये कडक नियम होते.

त्यामुळे शाळा,महाविद्यालयांच्या परीक्षा व राहिलेले कामकाज पूर्णपणे थांबले होते. थोड्याच

दिवसात परिस्थिती सुधारेल असे सर्वांनाच वाटत होते , परंतु दिवसेंदिवस हे संकट अजून वाढत

चाललेले आहे. परंतु प्रत्येकालाच काही ना काही काम करणे गरजेचे आहे. सरकारने ही हळुहळु काही गोष्टी शिथिल करून काम करण्यास काही उद्योगांना परवानगी दिली. या सर्व गोष्टी चालू करण्यामध्ये कोरोनाचे रूग्ण संख्या संपूर्ण देशात प्रचंड प्रमाणात वाढली आणि वाढत आहे. या पार्श्वभूमी परत सर्व शाळा महाविद्यालये पूर्णतः बंद आहेत. परंतु त्यांचे शैक्षणिक नुकसान होवू नये म्हणून अंतिम वर्ष वगळता इतर सर्व वर्गातील विद्यार्थ्यांना पुढील वर्गात प्रमोट करण्यात आले. परंतु नविन शैक्षणिक वर्ष सुरू झाल्यानंतरही परिस्थिती जैसे थेच होती.परंतु घराबाहेर पडून शिक्षण घेणे हे सुरक्षित नसल्याने ऑनलाईन शिक्षणाचा पर्याय समोर आला.त्यामुळे ऑनलाईन शिक्षणासाठी आवश्यक असणा—या वस्तूंची मागणी वाढली. इंटरनेटची मागणी वाढली.लोनावळा हा भौगोलिक दृष्ट्या दुर्गम भाग आहे. सतत पडणारा पाउस, मोठमोठे डोंगर यामुळे येथील भौगोलिक परिस्थिती फारशी अनुकूल नाही. नगरपालिका शाळेत शिकणारे विद्यार्थी हे कमी उत्पन्न असणा—या पालकांचे मुले आहेत.तसेच शिक्षकही अशा विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणासाठी फारसे प्रयत्न करताना दिसत नाहीत. विद्यार्थ्यांना ऑनलाईन शिक्षण देण्यापूर्वी शिक्षकांना हे नविन तंत्रज्ञान आत्मसात करावे लागणार आहे. हे ज्ञान मिळवत असताना शिक्षकांना काय समस्या आल्या हे जाणून घेणे गरजेचे आहे. पालकांना काय समस्या येत आहेत हेही जाणून घेणे महत्वाचे आहे.

संशोधन पध्दती:—

प्रस्तुत संशोधनामध्ये सद्यस्थिती जाणून घ्यायची असल्याने व कोविड —१९ च्या काळामध्ये सामाजिक अंतर ठेवून संशोधन करावे लागणार . यासर्व बाबींचा विचार करून सर्वेक्षण पध्दतीची निवड करण्यात आली. यासाठी प्रश्नावली ही तंत्रज्ञानातील एक उपयुक्त तंत्र गुगल फॉर्मच्या सहायाने भरून घेण्यात आली. लोनावळा नगरपालिकेतील प्रशासन अधिकारी मॅडम कडून प्रत्येक शाळेतील शिक्षकांचे फोन नंबर घेवून त्यांना संपर्क केला व त्यानंतर त्यांच्यापर्यंत हा फॉर्म ऑनलाईन पाठविण्यात आला.

तसेच लोनावळ्यातील १० शाळा ह्या वेगवेगळ्या विभागात आहेत ,विभागवार पालकांची निवड करणे शक्य न झाल्याने लॉटरी पध्दतीने पालकांची निवड केली. या पालकांना मात्र प्रश्नावली दिल्या. जे पालक अशिक्षित होते त्यांच्या कडून माहिती घेवून संशोधकाने स्वता प्रश्नावली भरल्या.

जनसंख्या :- लोनावळा नगरपालिका शाळेतील सर्व विद्यार्थी ही प्रस्तुत संशोधनाची जनसंख्या आहे.

लोनावळा नगरपालिका शाळेत शिक्षण घेणा—या विद्यार्थ्यांचे पालक ही प्रस्तुत संशोधनाची जनसंख्या आहे.

न्यादर्श :- . लोनावळा नगरपालिका हद्दीतील १० शाळेतील प्रत्येकी दोन शिक्षक व प्रत्येक शाळेतील २ विद्यार्थ्यांचे पालक असे २० पालक व २० शिक्षक हयांची निवड केली.

महिती संकलनाची साधने :-

प्रस्तुत संशोधनामध्ये प्रश्नावली या साधनाचा वापर करण्यात आला. यामध्ये विद्यार्थ्यांना १५ प्रश्न विचारण्यात आले. यामध्ये

सर्वसामान्य प्रश्न —३

कोरोना संसर्गाबाबतचे प्रश्न— ४

ऑनलाईन शिक्षण व ते घेताना काय फायदा होतो व काय अडचणी येतात याबाबत प्रश्न — ७

शिक्षकांना इतर प्रश्नामध्ये नविन तंत्रज्ञान वापर करण्यापूर्वी आलेल्या समस्या व ते दूर करण्याचे पर्याय यावर ५ प्रश्न

ऑनलाईन शिक्षण घेत असताना विद्यार्थी उपस्थिती व येणा—या अडचणी यावर प्रश्न.६

अडचणींवर उपाययोजना कशी करावी यावर प्रश्न.४

या पध्दतीने प्रश्नांची रचना करण्यात आली.

संशोधनाची विश्वसनीयता:-

संशोधकाने प्रश्नावली तयार केल्यानंतर त्याची विश्वसनीयता ही ५ शिक्षकांकडून तपासून घेतल्या. त्यांच्या सूचनेनुसार दोन ते तीन प्रश्नामध्ये थोडे बदल केले. तसेच पायलट स्टडी नाही म्हणता येणार परंतु इंग्रजी माध्यमात शिकणा—या विद्यार्थ्यांच्या पालकांकडून प्रश्नावली भरून घेतली यासाठी —५ पालकांची सहेतूक नमुना निवड पध्दतीने निवड केली. त्यांनी दिलेल्या पतियादानुसार काही प्रश्नामध्ये बदल केला.

महिती संकलनाची कार्यपध्दती :-

महिती संकलनाची साधने तयार झाल्यानंतर संशोधकाने ऑनलाईन पध्दतीतील प्रश्नावली पाठविण्याचा एक प्रकार गुगल फॉर्म याचा वापर करून नगरपालिका शिक्षकांकडून श्रावून घेतला. पालकांना मात्र प्रत्यक्ष भेटून त्यांच्या कडून प्रश्नावल्या भरून घेतल्या.

संशोधनाची संख्याशास्त्रीय तंत्रे :-

संख्यात्मक संशोधनामध्ये प्रश्नावली या तंत्राचा वापर करण्यात आला होता. यासाठी शेकडेवारी काढण्यात आली.

प्रमुख निष्कर्ष :-

कोविड.१९ मुळे जी परिस्थिती निर्माण झाली त्यामुळे संपूर्ण जगातच त्याखे पडसाद उमटले. शिक्षण क्षेत्रही त्याला अपवाद नाही.

शिक्षकांबाबतचे प्रमुख निष्कर्ष :-

- शिक्षकांना कोविड-१९ मुळे निर्माण झालेल्या परिस्थितीचे गांभिर्य माहित होते.
- कोविड-१९ मुळे निर्माण झालेल्या परिस्थितीत लवकर बदल होणार नाही हे शिक्षकांना माहित आहे.
- कोविड-१९ मुळे निर्माण झालेल्या परिस्थितीमुळे विद्यार्थी प्रत्यक्ष शाहेत हजर राहू शकणार नसला तरी त्याचे शैक्षणिक कामकाज करून घेण्याची जबाबदारी शिक्षकांची आहे हे शिक्षकांना माहित आहे.
- ऑनलाईन शिक्षण म्हणजे नेमके काय हे सुरवातीला माहित नसणारे शिक्षकांची संख्या — ९५ टक्के होती.
- शिक्षकांना सुरवातीला शासनामार्फत ऑनलाईन शिक्षण म्हणजे काय व ते कसे घेतले जाते याचे प्रशिक्षण मिळाले हे मत असणा—या शिक्षकांची संख्या — ८७ टक्के आहे.
- शिक्षकांना सुरवातीला हे वेगवेगळे ऑप वापरून शिक्षण देताना अडचणी येत होत्या — ९३ टक्के शिक्षक
- सरावाने ऑनलाईन शिक्षण देण्याची सवय झाली — ९६ टक्के शिक्षक
- ऑनलाईन वर्गामध्ये सर्व विद्यार्थी उपस्थित नसतात — ९८ टक्के शिक्षक
- ऑनलाईन वर्गामध्ये सर्व विद्यार्थी उपस्थित नसतात याच्या कारणांचा शोध घेणारे शिक्षक— ८७ टक्के
- ऑनलाईन वर्गामध्ये सर्व विद्यार्थी उपस्थित रहावेत यासाठी विद्यार्थ्यांच्या पालकांना संपर्क करणा—या शिक्षकांची संख्या — ८० टक्के
- पालकांच्या समस्या जाणून त्यावर उपाययोजना करणारे शिक्षक — ३८ टक्के
- ऑनलाईन शिक्षणापेक्षा ऑफलाईन शिक्षणाचा विद्यार्थ्यांना जास्त फायदा होतो अस मत असणा—या शिक्षकांची संख्या— ९२ टक्के.

पालकांबाबतचे निष्कर्ष :-

- कोविड-१९ मुळे निर्माण झालेल्या परिस्थितीत लवकर बदल होणार नाही हे पालकांना माहित आहे.
- कोविड-१९ मुळे निर्माण झालेल्या परिस्थितीमुळे आपल्या पाल्याचे शैक्षणिक नुकसान होत आहे याची पालकांना जाणिव आहे.

- आपल्या पाल्याला ऑनलाईन शिक्षण मिळावे ही भावना ८२ टक्के पालकांची आहे.
- ऑनलाईन शिक्षणासाठी लागणारे साधन घेता येत नाही असे पालक — ७६ टक्के
- ऑनलाईन शिक्षणासाठी साधन आहेत परंतु एकापेक्षा दोन अपत्य शिक्षण घेतात त्यामुळे अडचण निर्माण होते— ६७ टक्के
- दुर्गम भागात वास्तव्य असल्यामुळे ऑनलाईन शिक्षणात अडचणी येतात — ३९ टक्के पालक
- ऑनलाईन शिक्षणाबाबत अपभिज्ञ असणारे पालक — १८ टक्के
- आर्थिक अडचणीमुळे पाल्याला ऑनलाईन शिक्षणासाठी उपयुक्त साधने न पुरवू शकणारे पालक — ६४ टक्के
- पाल्याच्या शिक्षणाचे महत्व नसणारे पालक — २१ टक्के

उपाययोजना व शिफारशी —:

- नगरपालिका प्रशासनाने ऑनलाईन शिक्षणातील अडचणी दूर करण्यासाठी प्रयत्न करावे
- गरजू व आर्थिक अडचण असणा—या विद्यार्थ्यांना सेवाभवी संस्था किंवा दानशूर व्यक्तीच्या मदतीने साधने उपलब्ध करून देण्याचा प्रयत्न करावा
- शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांचे गट तयार करून प्रत्येक विभागवार शिक्षकांची नेमणूक करावी व आठवड्यातील ठराविक दिवस प्रत्यक्ष अध्यापन करावे.
- मोबाईल व इंटरनेट सुविधा असणारे विद्यार्थी व नसणारे विद्यार्थी यांचे गट करून सामूहिक अध्ययनाची सोय निर्माण करून द्यावी.
- विद्यार्थ्यांना पुस्तके उपलब्ध करून द्यावी व छोटे छोटे व्हिडीओ बनवून ते विद्यार्थ्यांना दाखवावेत.
- शासनाने स्मार्ट फोन ,हेडफोन , लॅपटॉप , वेगवान इटरनेट यांची रास्त दरात उपलब्धता करून देणे.
- शासनाने आर्थिकदृष्ट्या मागस विद्यार्थ्यांच्या ऑनलाईन शिक्षणासाठी काही योजना तयार कराव्यात.

पुढील संशोधनासाठी दिशा :—

- कोविड नंतरचा रु चवेज ब्वअपकैपजनंजपवद, समाज व सामाजिक व्यवस्था.

- कोविड नंतर शैक्षणिक क्षेत्रातील बदल
- कोविड—१९ मुळे देशाच्या अर्थ व्यवस्थेवर झालेला परिणाम.

समारोप :-

या समस्येचा अभ्यास करत असताना पारंपारिक संशोधन साधनांचा वापर व कोविड —१९ च्या काळामध्ये वापरावी लागणारी साधने यांचा परिणाम जाणवला. तसेच अशा भीषण परिस्थितीमध्ये देखील विद्यार्थ्यांमधील सकारात्मक विचारसरणीची ओळख झाली. नविन परिस्थितीशी समायोजन साधण्याचे कौशल्य आत्मसात केले. वेगवेगळ्या तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यास सुरवात केली. ऑनलाईन शिक्षण ही संकल्पना स्विकारली.

BIBLIOGRAPHY:

www.google.com

www.who.com

ORF ejkBh Vsfyxzke

Orfonline.org

www.wikipedia.com